

УДК 81'25:81'373

Олександр ТУПИЦЯ,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін і методик їх викладання Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (Україна, Полтава)
tupytsya@ukr.net

ЯВИЩЕ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОСТІ В ЛЕКСИЧНІЙ СИСТЕМІ МОВИ: ПРОБЛЕМИ ІНШОМОВНОГО ВІДТВОРЕННЯ

У статті проаналізовано роль безеквівалентної лексики в тексті. З'ясовано своєрідності її контекстуальних семантичних відношень з іншими номінативними одиницями. Розкрито проблему створення етномовної картини світу тексту. Розглянуто безеквівалентну лексику як особливу одиницю, що здатна відображати національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні. Визначено специфіку відтворення безеквівалентної лексики в іншомовних текстах.

Ключові слова: безеквівалентна лексика, картина світу, іншомовне відтворення, переклад, семантика.

Лит. 15.

Oleksandr TUPYTSYA,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Cathedra philological sciences and techniques of their teaching in Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University (Ukraine, Poltava)
tupytsya@ukr.net

THE PHENOMENON OF NON- EQUIVALENCE IN THE LEXICAL SYSTEM OF LANGUAGE: PROBLEMS OF FOREIGN REPRODUCTION

The article analyzes the role non-equivalent vocabulary in the text. Her identity contextual semantic relations with other nominative units are found out. The problem of creating ethnolinguistic world view in the text is viewed. Non-equivalents are considered as a language special unit that is able to reflect national and cultural uniqueness of language at the lexical level. The specificity of reproduction of non-equivalent vocabulary in foreign language texts is defined.

It was found that the non-equivalent vocabulary reflects national and cultural uniqueness of language at the lexical level, calls such concepts and phenomena in certain cultures that are not attached to any other. Thanks to this lexicon, as one of the important indicators of national and linguistic identity of the ethnic communities we observe not only the differences in naming fragments of reality, but also the culture in general, living conditions bearers of a language.

Non-equivalent vocabulary plays a key role in the semantic hierarchy image text occupies a strong position. Playing a strong position - adequate transmission priority, but "transfer" non-equivalent vocabulary is not always possible.

Key words: *non-equivalent language, world view, foreign language reproduction, translation, semantics.*

Ref.15.

Александр ТУПИЦА,

кандидат филологических наук, доцент кафедры филологических дисциплин и методик их преподавания Полтавского национального педагогического университета имени В.Г. Короленко (Украина, Полтава) tupytsya@ukr.net

ЯВЛЕНИЕ БЕЭКВИВАЛЕНТНОСТИ В ЛЕКСИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ ЯЗЫКА: ПРОБЛЕМЫ ИНОЯЗЫЧНОГО ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ

В статье проанализирована роль безэквивалентной лексики в тексте. Выявлено своеобразие её контекстуальных семантических отношений с другими номинативными единицами. Раскрыто проблему этноязыковой картины мира текста. Рассмотрена безэквивалентная лексика как особенная единица, которая способна отображать национально-культурное своеобразие языка на лексическом уровне. Определена специфика воспроизведения безэквивалентной лексики в иноязычных текстах.

Ключевые слова: *безэквивалентная лексика, картина мира, иноязычное воспроизведение, перевод, семантика.*

Лит. 15.

Постановка проблеми. Українська мова виконує культурологічну функцію і формує національно-мовну картину світу українського етносу. Культура і мова, вважали В. фон Гумбольдт, І.О. Бодуен де Куртене, О.О. Потебня, І.І. Срезневський, Фердинанд де Соссюр та інші вчені, перебувають у єдності як два феномени. Дослідники переконані, що національно-мовна картина світу виявляє себе на різних мовних рівнях: в особливостях фонетичної організації та евфонічних засобах, добірї морфолого-словотвірних одиниць, синтаксисі тощо. Однак найповніше вона передається лексико-семантичною системою мови. Основним репрезентантом мовної картини світу є лексика. Особливою одиницею, що відображає національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні, виступає *безеквівалентна лексика* (далі-БЛ). Наше дослідження присвячено розгляду ролі БЛ у тексті, своєрідності її контекстуальних семантичних відношень з іншими номінативними одиницями, особли-

востям передачі БЛ при відтворенні тексту іншими мовами. Виявлення специфіки семантичної структури БЛ, включеної в контекст, розкриває проблему створення етномовної картини світу тексту, допомагає визначити можливі шляхи для її відтворення в іншомовному тексті.

Аналіз досліджень. Визначення особливостей явища безеквівалентності в лексичних системах різних мов набуло сьогодні неабиякого значення в дослідженнях багатьох мовознавців (А.В. Волошина, Л.М. Дяченко, Н.Ф. Зайченко, О.В. Коваль-Костинська, О.Л. Паламарчук, Т.А. Космеда, М.П. Кочерган, Л.І. Машуровська, О.І. Кремльова та ін.).

Так, А.В. Волошина досліджує семантичну структуру безеквівалентних лексичних одиниць сучасної української мови [3] й під БЛ розуміє слова, у яких відбивається етнічно специфічна характеристика свідомості-реальності на понятійно-лінгвістичному та суто лінгвістичному рівнях [3, 56].

Н.Ф. Зайченко, О.В. Коваль-Костинська та О.Л. Паламарчук розглядають національно-культурний компонент семантики лексем сучасної української мови з погляду його відтворення при поетичному перекладі [6]. М.П. Кочерган вивчає БЛ сучасної української мови як поняття лексикології та перекладознавства [9; 10].

Семантика БЛ, особливості її функціонування визначають значення цілого тексту, особливості картини світу в рамках національної моделі. Такі висновки нам дає можливість зробити функціонально-семантична характеристика БЛ. Так, у дисертації Л.М. Дяченко «Функціонально-семантична характеристика безеквівалентної та фонові лексик сучасної української мови» розглядається ряд проблем семантики БЛ, відмежовуються поняття «безеквівалентність» та «фоновість» лексик, розроблена класифікація БЛ. Центр БЛ, на думку дослідниці, становлять слова-реалії. Вони маркують предмети матеріальної та духовної культури етносу. Такі лексичні одиниці мають найбільш сталий та обмежений склад, саме тому класифікація реалій за предметно-тематичними (семантичними) групами подається авторкою як класифікація безеквівалентної та фонові лексик сучасної української мови [5].

БЛ традиційно використовується в текстах різних стилів і жанрів – від фольклору до сучасних літературних творів. Увага до вивчення цих одиниць у функціонально-семантичному плані, крім відображення національно-мовної (етнічної) картини світу та особливостей вияву авторського світобачення, також умотивована спробою дослідити смислову ієрархію тексту.

Мета статті. Розгляд БЛ як особливої одиниці, що здатна відображати національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні. Визначення специфіки відтворення БЛ у іншомовних текстах.

Отже, безеквівалентні лексичні одиниці в складі тексту цікавлять нас, з одного боку, як носії інформації про об'єктивну дійсність та ідейно-художній задум автора, з іншого. Крім того, аналізовані лексеми наділені ще однією прикметною властивістю – вони посідають певне місце в композиції, виділяються низкою внутрішньомовних ознак, що “роблять їх нерівноцінними” для адресата.

Виклад основного матеріалу. БЛ відображає національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні, називає такі поняття та явища у сфері певної культури, які не властиві іншим. Саме завдяки БЛ як одному з вагомих показників національно-мовної своєрідності етнічної спільноти спостерігаємо не тільки відмінності в називанні фрагментів дійсності, а й особливості культури взагалі, умови життя носіїв тієї чи тієї мови.

У підсвідомості кожної людини існує, так би мовити, екстралінгвальний план, який дозволяє поєднувати в одне ціле, наприклад, слово та предмет, слово та явище, слово та думку (ідею) і тим самим дозволяє виділити національні особливості слова. Кожне слово – багатопланова картина, що відображає життя країни, суспільства, етносу. Те, що в мові існує слово-еквівалент назви певного предмета, поняття чи явища, зовсім не означає однозначності цього слова. Важливу роль тут відіграють ще екстралінгвальні плани. Накладаючись, вони можуть і не збігатися. Там, де спостерігаються розбіжності, говорять про наявність безеквівалентних елементів. Як частина культури народу, БЛ виражає його світогляд, його філософські, соціальні й моральні концепції, художні смаки, менталітет. Тому етномовний компонент у тексті несе особливе навантаження. БЛ стає невід'ємною частиною змісту, несучи в собі додаткові фонові семи “етнічне”, “фольклорне”, “фантастичне” тощо, і бере активну участь у формуванні емоційно-експресивного ореолу твору, його прагматичного потенціалу, впливової сили на читача.

Семантичний аналіз одиниць художнього тексту передбачає розгляд БЛ з точки зору їх національно-культурної семантики. Зовнішній світ формує у людини відповідні предметні та словесні образи. Тобто слово – друга сигнальна система – “образ”, який пов'язаний із поняттям. Для адекватного, правильного (чіткого) розуміння слова недостатньо засвоїти його буквальне значення. Необхідно виділити суттєві ознаки предмета чи явища, які входять у це поняття, розчленувати обсяг інформації, що становить його семантичні складники. Поняття виступає формою відображення матеріального світу в свідомості, а значення слова закріплюється у результаті пізнавальної діяльності людини.

Варто визначити національно-культурний компонент лексичного значення як універсальне в ньому нашарування, що відбиває різноаспектні, звичайно унікальні денотативні, сигніфікативні та конотативні ознаки референта, породжені етнокультурною специфікою його сприйняття і відтворення у слові. Злиття двоєдиної форми слова з його змістом (цілісним значенням) закладає передумови для участі слова в утворенні послідовного ряду підсистем національної мови, що всебічно віддзеркалюють ставлення етносу до природи, суспільства й самого себе, об'єктивуючи його в мовних одиницях і через них здійснюючи зв'язок з іншими мовними одиницями [2, 8]. Осмислення лексики взагалі пов'язане з аналізом семантичної структури, тому можливі різні ступені розуміння значення слова: 1) повне розуміння, тобто всі інформаційні елементи семантичної структури слова сприймаються людиною, стали результатом її пізнавальної діяльності (людина володіє цим поняттям та всіма лексичними фонами); 2) неповне розуміння, тобто певні семантичні складники не були вичленовані або не стали результатом пізнавальної діяльності людини; 3) неправильне розуміння відбувається тоді, коли в семантичній структурі слова виділено несуттєві “елементи інформації”, тобто сприймається один лексичний фон замість іншого; 4) повне нерозуміння відбувається тоді, коли всі інформаційні елементи семантичної структури слова не були результатом пізнавальної діяльності людини, невідомими є всі лексичні фони цього поняття.

Отже, БЛ в іншомовному тексті мала би бути для реципієнта категорією 4, але спостереження доводять той факт, що БЛ у тексті частіше виступає категорією 2. Ключові елементи композиції тексту утворюють зв'язки між собою, спостерігається “накладання та переплетення смислів”, які дають реципієнту можливість здогадуватися про можливе значення БЛ. У художньому тексті “кожен елемент так чи інакше передбачається, більшою чи меншою мірою підказується попереднім контекстом, є очікуваним. Мовний потік розгортається від відомого до нового” [15, 181]. Наприклад, вірш Якова Щоголіва у німецькому перекладі містить українські безеквівалентні одиниці: *Der letzte bin ich auf dem Pfad Schwärmender Kosaken, Die Steppen schwinden vor der Stadt, - Tot sind die Tschumaken*. Зрозуміло, що в першотворі вони сприймаються як історичні реалії, назви осіб, що характерні для української етнокультури. У читача виникають своєрідні асоціації, які пов'язують ці образи з явищами культури, історичним минулим тощо. Асоціативні зв'язки створюють можливості для виникнення підтексту: *козаки* – захисники, лицарі; *чумаки* – відважні чоловіки, мандрівники, що уособлюють у собі чоловічу силу, мужність та ін. Німецькомовний читач, сприймаючи

даний контекст, вважатиме ці слова екзотизмами іншої мови. Значення цих лексем, можливо, буде не зрозуміле читачеві, але з'явиться важлива особливість – зв'язок із іншою культурою. Тобто, естетична реакція іншомовного реципієнта на ці образи значно відрізняється від реакції носіїв мови. “Розуміння – це складне, ієрархічно побудоване психічне відображення об'єктів пізнання, у результаті якого утворюються нові або відтворюються старі, проте по-новому бачені системи компонентів, що поєднують у собі, власне, продукт цього відображення з відповідними елементами знань, набутих у попередньому досвіді” [4, 314].

Проте все-таки часто трапляються випадки, коли навіть контекст не може допомогти в декодуванні змісту іншомовної БЛ (вона стає для реципієнта категорією 3 чи 4). Н.І. Кушина зазначає, що на вибір способу відтворення кожної конкретної етнеми впливають різні чинники: семантичні, структурні, стилістичні (в тому числі й композиційні) [11, 61]. Наприклад: *Oddadуть у москалі* (Т. Шевченко). – *Da gibt Man ihn zu den Soldaten fort!* (H. Rodenberg). *Москалями* в Україні та Білорусії називали росіян, а також солдат. У контексті *москалі* – солдати, у німецькій мові звичною є лексема *Soldaten*. Але коли поет зробив би “перенесення”, наприклад “*Moskali*”, німецький читач неправильно зрозумів би (чи не зрозумів би взагалі) це слово, бо з контексту його значення розкрити важко. *Soldaten* – виправдана заміна.

На думку Р.П.Зорівчак, відтворення семантико-стилістичних функцій реалій у тексті – кардинальне питання [7, 92]. Отже, необхідно визначити, який “вигляд” може мати БЛ у тексті-відповіднику. Для цього потрібно спочатку розглянути способи трансформації таких елементів.

Чимало дослідників, розглядаючи це питання, доходило до різних висновків. Наприклад, А.В. Федоров писав, що можливості передачі таких слів (реалій), зводиться до трьох основних випадків. Це, по-перше, транслітерація (повна чи часткова), безпосереднє використання даного слова, що означає реалію, або його кореня у написанні літерами своєї мови чи в поєднанні з суфіксами своєї мови. По-друге, створення нового слова чи складного слова або словосполучення для означення відповідного предмету на основі елементів та морфологічних відношень, які вже реально існують у мові. Третій спосіб – використання слова, що означає щось близьке (хоча й не тотожне) за функцією до іншомовної реалії [14, 181]. А.В. Архипов визначає три основні способи передачі: транслітерація, калькування та трансформативний переклад [1, 104-105].

Як відомо, питання про передачу національної своєрідності тексту, його особливого забарвлення, пов'язаного з національним середовищем, належить до тих основних проблем, від яких залежить і відповідь

на питання про перекладність. До БЛ належать, у першу чергу, реалії, під якими розуміють слова, що називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального та історичного розвитку) одного народу й чужі іншому. Питання про передачу та осмислення реалій дуже важливе, тому що введення реалії зумовлене, з одного боку, її місцем у оригіналі, а з другого – засобами, якими скористався автор для розкриття її змісту. Оскільки реалії, як правило, не мають еквівалентів у інших мовах через відсутність у носіїв цієї мови об'єкта, що означається реалією, і внаслідок необхідності передати поряд із предметним значенням (семантикою) і колорит (конотацію), їхнє відтворення вимагає особливого підходу. А.В. Ролик виділяє чотири прийоми передачі реалій у художньому тексті: транскрипція, переклад (заміна), приблизний переклад, контекстуальний переклад [13, 102-104].

Звичайно, право на існування мають різні способи “передавання” національної своєрідності тексту. Їх досліджує транслятологія, контрастивна лінгвістика, доводить теорія і практика перекладу тощо.

Для перенесення інформації, що закодована в безеквівалентних одиницях, деякі автори замінюють національно-культурні символи аналогічними одиницями мови, відшукуючи, наприклад, фольклорні паралелі. Трапляється при перекладі й “українізація” реалій. Перший український переклад балади Гете “Erlkönig” зробив П. Куліш. “Erlkönig” став у нього “Вільшаним королем”, а його доньки – “царівнами”, які збираються хворій дитині “коточка співати”. “Наслідуючи звичай свого часу, автор, – зазначає В.В.Коптілов, – переселив персонажів німецької балади в українську казку, – і цим відкинув афористичний припис самого Гете: “Wer den Dichter will verstehen, soll in Dichters Lande gehen” – хто воліє зрозуміти поета, той має йти до його країни” [8, 63]. До методу уподібнення часто вдавався М. Лукаш. Це зумовило появу великої кількості українських реалій в іншомовних відповідниках. Бувають випадки заміни іншомовних лексичних одиниць українськими, хоча в творі БЛ не було. Отже, в композиції з'являються образи, не властиві авторському тексту, що може спричинити зміну смислової оболонки всього тексту: *Кого доля оццатила Тим, що другові він друг, Кого любить лада мила, - Йдуть до нас в веселий круг (М. Лукаш).* – *Wem der große Wurf gelungen, Eines Freundes Freund zu sein, Wer ein holdes Weib errungen, Mische seinen Jubel ein! (F. Schiller).* *Лада* (богиня весни й кохання в слов'янській міфології) – *ein holdes Weib* (мила жінка). *На ясній вершині віри Піднімає хоругов...* (М. Лукаш). – *Auf des Glaubens Sonnenberge Sieht man ihre Fahnen wehn. (F. Schiller).* *Хоругви* – *Fahnen* (прапори). Часто такі заміни також можна вважати недоречними, оскільки твір пе-

рестає нести “присмак чужого”, втрачає зв’язки з іншою культурою. Читачем такий твір сприймається як звичне явище його культури.

Можна помітити й інші специфічні риси, що стосуються відтворення БЛ. Кожен окремий приклад зіставлення оригіналу й трансформації можна розглядати як підсистему для визначення особливостей БЛ, організації смислу текстів на базі БЛ тощо. Часто навіть транскрипція при відтворенні БЛ є недоречною. Розглянемо оригінал та відтворення російською мовою відомого ліричного вірша Б. Олійника “Це мою хату вже замітає холодний вітер”. Спершу необхідно розглянути організацію смислу поетичного тексту:

Це мою хату вже замітає холодний вітер (лір. герой – образ осені)

І синій терен в туманах сизих осінньо терпне... (образ осені)

Ти моя мрія, мій бронзозосий останній квітень. (мрія лір. героя (ТИ?) –

А я вже серпень... А я вже серпень... образ весни)

Серпень. (лір. герой – старість)

Мені настала пора вечірня косить отаву. (лір. герой – старість)

Виходжу в поле, а місяць висне, як срібен

серпик...

До тебе, квітню, ще тільки стука у гості (ТИ? – молодість)
травень.

А я вже серпень... А я вже серпень... (лір. герой – старість)

Серпень.

Це так судилось: мені летіти, не долетіти

І зупинитися жайворово над твоїм серцем,

Бо поміж нами лягли навіки літа і літо – (лір. герой(старість) – ТИ?

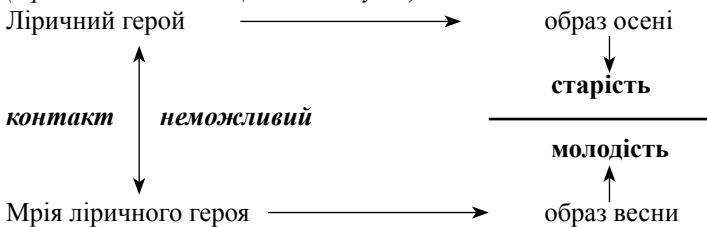
Як поміж квітнем і поміж серпнем... (молодість) – контакт

Серпнем. (неможливий!)

Отже, схематично зміст тексту можна передати так:

Схема 1. Схема образного змісту поетичного тексту

(вірш Б. Олійника “Це мою хату...”)

Сильні позиції поетичного тексту: 1. Ліричний герой (*мою хату...*). Наступні образи *хата*, *вітер*, *терен*, *тумани* формують інший образ-смісл цього тексту – *образ осені*. 2. Ліричний герой – *серпень*. *Серпень* – час пожинати плоди зробленого, збирати врожай, вік зрілості,

час перед осіннім в'яненням. Такі асоціації з явищами природи метафорично переносяться на людину – поняття старості. Підтвердження цього припущення знаходимо в наступних рядках, у яких також спостерігається явище асиметричного дуалізму. 3. Образ іншої людини (ми позначили його як ТИ?), мрія ліричного героя (*ти моя мрія*), можливо, жінка. 4. ТИ? – квітень. *Квітень* – час пробудження природи, початок весни. Метафоричні асоціації контексту – молодість. Розвиток такого припущення помітно в наступних рядках вірша: *До тебе, квітню, ще тільки стука у гості травень*. 5. Остання строфа вірша говорить про неможливість “контакту” (можливо, кохання чи повернення молодості) ліричного героя та “його мрії”. Причина – вік. Такий смисл-зміст можна винести з цього контексту. Протиставлення молодості й старості, весни та осені (життя).

Ключовими одиницями, які відіграють провідну роль для формування такого змісту контексту, виступають українські БЛ – назви місяців: *квітень* – *серпень*. Назви місяців, як і власні назви, можна зарахувати до класу безеквівалентних одиниць української мови, оскільки в них відображено особливості світобачення народу, розкривається весь природний цикл: *квітень* – час цвітіння, розквіту, *травень* – час буяння трав, *серпень* – час збирати врожай (братися за серп), *грудень* – час, коли замерзає земля (береться грудками), *лютий* – холодний місяць зими, коли лютує мороз тощо. Ці лексичні одиниці посідають сильні позиції, по-перше, внаслідок свого смислового висування, по-друге, внаслідок композиційної будови поетичного тексту (рима, повтор).

Для адекватної передачі цього тексту необхідно, по-перше, відтворити сильні позиції, які формують згадані образи. Для багатьох народів такі асоціації як весна – час розквіту природних сил, молодість, осінь – час в'янення, марніння, старіння є цілком природними й зрозумілими, тому при трансформації цього твору російською мовою доречною є заміна БЛ: *квітень* – *апрель*, *серпень* – *август*, *травень* – *май*, а збереження українських назв, навпаки, стає причиною нерозуміння змісту окремих слів. Більше того, нерозуміння таких слів призводить до нерозуміння змісту всього тексту. Збереження українських БЛ у цьому контексті при відтворенні російською мовою вимагає тлумачення значення: *Гуляет ветер, холодный ветер в дому открытом, Терновник синий в туманах сизых молчит и терпнет... Ты мой далекий, золотокопый, последний квітень. А я вот серпень... Да, я уж – серпень... Серпень... (Л. Смирнов)*. Але спостерігається інша цікава особливість – зв'язок із національною культурою автора.

Отже, БЛ відіграє роль ключового образу в смисловій ієрархії поетичного тексту, посідає сильну позицію. Відтворення сильних позицій – першочергове завдання адекватної передачі, але “перенесення” БЛ не завжди є можливим. Звичайно, національне значення передано, а чи вдається при цьому відтворити зміст? Тож необхідно працювати над окремими контекстами, визначаючи композиційну роль БЛ у тексті.

Лінгвісти, літературознавці, поети-перекладачі довгий час ведуть дискусії про відтворення БЛ. М.Т. Рильський з приводу іншомовних особливостей тексту писав, що якщо наукова або публіцистична мова неможлива без використання іноземної термінології, яка стала термінологією інтернаціональною, то, звичайно, неможлива також і мова художнього твору без тактовного і вмілого використання іноземних слів, а то й зворотів. *Кеб, гроз, клерк, сер* – у перекладах з англійської, *пані, пан*, навіть формула “*проше пані*” – у перекладах з польської цілком закономірні, вони дають уявлення про іноземний побут, іноземну культуру, іноземні звичаї, історичні умови тощо. *Кеб* неминучий хоч би тому, що такого екіпажа не було, скажімо, в царській Росії; *клерка* немає ніякої рації замінювати на старовинного російського *стряпчего* (слово, таке ж далеке від сучасних читачів, як чужомовне *клерк*); *пан, пані, мосьє, мадемузель, мадам* малюють певні соціальні відносини. До того ж, ці останні слова далеко частіше вживаються у французькій і польській мовах, аніж у російській, українській чи білоруській, вони органічно увійшли в тканину цих мов, а *господин, госпожа, барышня* на їх місці у російському перекладі звучали б просто неприродно.

В. В. Коптілов також зазначає необхідність збереження БЛ і пише, що дуже наївно було б уявляти справу так, ніби єдиним джерелом, звідки іншомовний читач може здобути знання країни, епохи, звичаїв є саме цей художній твір. Якщо читач нічого не знає про Схід, то він, певна річ, багато чого або зовсім не зрозуміє в тексті чи то давньокитайського, чи то давньотаджицького твору, або зрозуміє неправильно, неточно. Проте винен у цьому буде не поет і не фатальна “неперекладність” художніх творів, а сам читач, не підготовлений до сприймання надто складного для нього тексту. Адже й оригінальний твір, написаний в іншу епоху або в іншому суспільному середовищі, буває зрозумілий не кожному читачеві [8, 24].

Але слід зважати на те, що існує велика кількість міжмовних омонімів. «Такий умовний термін застосовуємо ми до слів, що однаково або дуже подібно звучать у двох або кількох мовах, але мають неоднакове, іноді навіть протилежне значення. Приклади зі слов'янських мов: російське *рожа* – пика, українське *рожа* – троянда (у західних областях);

польське *woj* – пахоші і російське *вонь* – сморід; польське *obcy* – чужий і російське *общий* – загальний, спільний; російське *мешкать* – баритися і українське *мешкати*; словацьке *malomocny* – прокажений і російське *маломощный* – невеликої сили. Чеське *fortna* означає браму, хвіртку і співзвучне з українським *хвіртка*... Що ж до російського *калитка*, то це слово з відповідною фонетичною зміною – *калитка* – українською мовою означає гапанець... Підводним каменем можуть стати і різні наголоси в словах при однаковому або майже однаковому їх написанні: російське *вѣрба*, українське *верба́* (в чеській, словацькій і словенській мовах зовсім без *e* – *vrba*), українське *осока́* і російське *осо́ка*, українське *кропи́ва* і російське *крани́ва*» [12, 63-65]. До кожної безеквівалентної лексики тексту необхідним є індивідуальний підхід, який передбачає: 1) визначення причин висування БЛ у сильну позицію; 2) визначення функцій БЛ у композиції тексту; 3) пошук можливого еквівалента для адекватного відтворення.

БЛ у композиції поетичного тексту може виконувати одночасно кілька функцій (репрезентативно-локативну, з'єднувальну, організуючу та ін.). Від функцій залежить значення БЛ у смисловій ієрархії твору. Якщо БЛ є, наприклад, носієм однієї з можливих функцій, її значення стає важливим для організації смислу окремої строфи та істотно не впливає на зміст усього твору (втрата такої одиниці при передачі несуттєво деформує зміст твору). Утрата чи заміна БЛ при відтворенні може стосуватися зміни певних локативних чи національних ознак, але може стосуватися й глибинних смислів цілого тексту. Це залежить від конкретного значення БЛ як окремої позиції у моделі тексту.

Наприклад, поетичний текст, трансформований засобами іншої мови, здобуває інші ознаки – він починає існувати на межі двох культур, стає своєрідним феноменом. Відтворення запобігає втраті культурних зв'язків, дозволяє уникнути втрат смислових складових значення БЛ у композиції поетичного тексту. Визначальним фактором у цьому процесі виступає композиційна роль БЛ у тексті, її значення як смислової домінанти в ієрархії твору.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Переклад безеквівалентних одиниць стає причиною того, що твір починає існувати як текст іншого етносу, оскільки втрачає, а точніше сказати, змінює формальні показники етнокультурної належності, носіями яких виступає БЛ. Відтворити текст – утілити засобами іншої мови діалектичну єдність його змісту і форми, яка розкривається нам у структурі художнього твору. При цьому передають систему понять у їхніх взаємовідносинах і способах вияву цих взаємовідношень. Взаємовідношення понять – це

зміст твору, а спосіб їх вияву – це його стиль. На нашу думку, ця «діалектична єдність змісту й форми» втілюється в системі сильних позицій тексту, в ієрархії яких БЛ посідає визначне місце. БЛ виступає тією основою, що зближує тексти, тобто поєднує культури, ставлячи текст на межі двох культур. Втрата чи заміна БЛ іншими національними символами вносить певні протиріччя в тканину твору. Уподібнення реалій призводить до «затемнення національної своєрідності тексту». Відбувається зміна картини світу тексту.

На нашу думку, перспективним напрямком дослідження БЛ може стати визначення її як одного з видів “сильних позицій тексту” – доміанти, що є наслідком специфічної організації, яка забезпечує висунення на перший план найважливіших смислів, зосередження уваги на головному, посилення емоційного та естетичного ефекту, виділення значущих зв’язків між елементами суміжними та дистантними, які належать одному чи різним рівням, забезпечення єдності тексту та його відтворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архипов А.Ф. Самоучитель перевода с немецкого языка на русский / А.Ф. Архипов. – М.: Высш. школа, 1991. – 255с.
2. Василько З.С. Символізація значення слова в українському фольклорно-мовленні (на матеріалі фауноназв у казках, піснях і пареміях) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / З.С. Василько. – К., 2003. – 20с.
3. Волошина А. Безеквівалентна лексика близькоспоріднених мов: проблема семантичної структури / А. Волошина // Наукові записки. – Випуск XXVI. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. – С.56 – 64.
4. Дідківська Л.П. Проблема сприйняття інокультурного художнього тексту носіями різних культур / Л.П. Дідківська // Проблеми зіставної семантики. Збірник статей за доповідями Міжнародної наукової конференції з проблем зіставної семантики 23-25 вересня 1999р./ [Відп. ред. М.П.Кочерган]. – К., 1999. – С. 311 – 315.
5. Дяченко Л.М. Функціонально-семантична характеристика безекві-валентної та фонової лексики сучасної української літературної мови: дис. ... канд. філол. наук / Л.М. Дяченко. – К., 1997. – 175с.
6. Зайченко Н.Ф., Коваль-Костинська О.В., Паламарчук О.Л. Національно-культурний компонент мовної системи як перекладознавча проблема / Н.Ф. Зайченко, О.В. Коваль-Костинська, О.Л. Паламарчук // Мовознавство. – 1998. – № 2 – 3. – С.179 – 186.
7. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози) / Р.П. Зорівчак. – Львів, 1989. – 215с.
8. Коптілов В.В. Першотвір і переклад. (Роздуми і спостереження) / В.В. Коптілов. – К., 1972. – 215с.

9. Кочерган М.П. До питання про безеквівалентну лексику і лакуни та способи їх компенсації / М.П. Кочерган // Проблеми зіставної семантики. Збірник статей за доповідями Міжнародної наукової конференції з проблем зіставної семантики 23-25 вересня 1999р./ [Відп. ред. М.П.Кочерган]. – К., 1999. – С. 42 – 45.

10. Кочерган М.П. Контрастивна семантика на порозі нового тисячоліття / М.П. Кочерган // Проблеми зіставної семантики: Зб. наук. ст. – К., 2001. – Вип. 5. – С.3 – 8.

11. Кушина Н.І. Відтворення етномовного компонента українських народних казок в англomовних перекладах: дис. ... канд. філол. наук / Н.І. Кушина. – К., 1998. – 219с.

12. Рильський М.Т. Статті про літературу, мистецтво й народну творчість / М.Т. Рильський // Твори в 10-ти томах. – Т.9. – К., 1962. – 418с.

13. Ролик А.В. Українские реалии в повести Н.В.Гоголя “Ночь перед рождеством” и приёмы их передачи в немецком переводе / А.В. Ролик // Матеріали шостої міжнародної конференції “Мова і культура”, в 5 т. [Під заг. ред. Бурого С.Б.] – Т III. – К., 1998. – С.102 – 104.

14. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (Лингвистический очерк) / А.В. Федоров. – М., 1968. – 396с.

15. Черняховская Л.А. Содержательная структура текста и перевод / Л.А. Черняховская // Смысл текста как объект перевода. Сб. научных трудов. Выпуск 278. – М., 1986. – С.37.

REFERENCES

1. Arkhipov A.F. Samouchitel perevoda s nemetskogo yazyka na russkiy / A.F. Arkhipov. – М.: Vyssh. shkola, 1991. – 255s.

2. Vasylo Z.S. Symvolizatsiia znachennia slova v ukrainskomu folklornomu movlenni (na materialii faunonazv u kazkakh, pisniakh i paremiiah) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk / Z.S. Vasylo. – К., 2003. – 20s.

3. Voloshyna A. Bezekvivalentna leksyka blyzkospovidnykh mov: problema semantichnoi struktury / A. Voloshyna // Naukovi zapysky. – Vypusk XXVI. – Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo). – Kirovohrad: RVTs KDPU im. V. Vynnychenka, 2000. – S.56 – 64.

4. Didkivska L.P. Problema spryniattia inokulturnoho khudozhnogo tekstu nosiiamy riznykh kultur / L.P. Didkivska // Problemy zistavnoi semantyki. Zbirnyk statei za dopovidnyamy Mizhnarodnoi naukovi konferentsii z problem zistavnoi semantyki 23-25 veresnia 1999r./ [Vidp. red. M.P.Kocherhan]. – К., 1999. – S. 311 – 315.

5. Diachenko L.M. Funktsionalno-semantychna kharakterystyka bezekvivalentnoi ta fonovoi leksyki suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy: dys. ... kand. filol. nauk / L.M. Diachenko. – К., 1997. – 175s.

6. Zaichenko N.F., Koval-Kostynska O.V., Palamarchuk O.L. Natsionalno-kulturnyi komponent movnoi systemy yak perekladoznavcha problema / N.F. Zaichenko, O.V. Koval-Kostynska, O.L. Palamarchuk // Movoznavstvo. – 1998. – № 2 – 3. – S.179 – 186.

7. Zorivchak R.P. Realiia i pereklad (na materialii anhlomovnykh perekladiv ukrainskoi prozy) / R.P. Zorivchak. – Lviv, 1989. – 215s.
8. Koptilov V.V. Pershotvir i pereklad. (Rozdumy i sposterezhennia) / V.V. Koptilov. – K., 1972. – 215s.
9. Kocherhan M.P. Do pytannia pro bezekvivalentnu leksyku i lakuny ta sposoby yikh kompensatsii / M.P. Kocherhan // Problemy zistavnoi semantyky. Zbirnyk statei za dopovidniamy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii z problem zistavnoi semantyky 23-25 veresnia 1999r. / [Vidp. red. M.P.Kocherhan]. – K., 1999. – S. 42 – 45.
10. Kocherhan M.P. Kontrastyvna semantyka na porozi novoho tysiacholittia / M.P. Kocherhan // Problemy zistavnoi semantyky: Zb. nauk. st.. – K., 2001. – Vyp. 5. – S.3 – 8.
11. Kushyna N.I. Vidtvorennia etnomovnoho komponenta ukrainskykh narodnykh kazok v anhlomovnykh perekladakh: dys. ... kand. filol. nauk / N.I. Kushyna. – K., 1998. – 219s.
12. Rylskiy M.T. Statti pro literaturu, mystetstvo y narodnu tvorchist / M.T. Rylskiy // Tvory v 10-ty tomakh. – T.9. – K., 1962. – 418s.
13. Rolyk A.V. Ukraynskye realyy v povesty N.V.Hoholia «Noch pered rozhdstvom» y pryomy ykh peredachy v nemetskom perevode / A.V. Rolyk // Materialy shostoï mizhnarodnoi konferentsii «Mova i kultura», v 5 t. [Pid zah. red. Buraho S.B.] – T III. – K., 1998. – S.102 – 104.
14. Fedorov A.V. Osnovy obshchey teorii perevoda (Lingvisticheskiy ocherk) / A.V. Fedorov. – M., 1968. – 396s.
15. Chernyakhovskaya L.A. Soderzhatelnaya struktura teksta i perevod / L.A. Chernyakhovskaya // Smysl teksta kak obekt perevoda. Sb. nauchnykh trudov. Vypusk 278. – M., 1986. – S.37.